

AVEL OCH VÅRD AV GAMLA EKAR SKA RÄDDA STÖRRE EKBOCKEN

Mats Hannerz

Den stora skalbaggen större ekbocken är en av Sveriges mest hotade arter. Från att ha funnits i Halland, Blekinge, Skåne och östra Småland är den nu tillbakaträngd till fem (!) grova ekar på mellersta Öland. Nu pågår ett intensivt avelsarbete för att rädda arten från utrotning och att sprida den till nya lokaler.

Ekbladet följde med Jonas Hedin från Länsstyrelsen i Kalmar på en rundvandring i Halltorps hage, som är större ekbockens enda svenska hem idag. Området är ett na-

turreservat som bland annat avsatts för att rädda de sista kvarvarande jätteekarna.

– Historiskt har vi gått hårt åt de här gamla bjässarna, säger Jonas.

I Halltorpsskogen gjordes stora uthuggningar av ekar omkring 1830 och senast år 1918. Länsstyrelsen har i sin trädinventering hittat 245 gamla avverkningstubbar av jätteekar i naturreservatet. I samband med den sista avverkningen vaknade intresset för att bevara de åldrade giganterna, och 1922 märktes 30 stora ekar upp som naturminnen i Halltorps hage. Flera av dessa har dött under årens lopp, och bland

Hona av större ekbock. Foto Jonas Hedin.

De gamla ekjättarna i Halltorps hage är det enda hemmet för större ekbocken i Sverige. Foto Jonas Hedin.

de riktigt stora ekarna återstår idag bara åtta stycken som är tillräckligt vitala för att under längre tid kunna hysa större ekbock.

– Men det är bara tre av de urgamla ekarna, och ytterligare två grova ekar, som hyser skalbaggen varje år, säger Jonas.

Föddes samtidigt som digerdöden

Vi stannar till vid en kraftig stubbe som är en rest från 1918 års avverkning. Här har Mats Niklasson från Nordens Ark tagit prover och kunnat räkna tillbaks årsringarna till tidigt 1400-tal. Den innersta delen är för nedbruten för att kunna analyseras, och eken föddes därför ännu tidigare.

– Vi tror att flera av de gamla ekarna som finns kvar idag etablerades omkring 1350, alltså samtidigt som digerdöden härjade på Öland, säger Jonas.

I takt med att träden dör och börjar brytas ner förändras också förutsättningarna för skalbaggen. Ekarna påverkas också av den omgivande skogen, och i området tränger sig lind, avenbok och hassel upp och skuggar stammarna. Större ekbocken ställer stora krav på ekar med grov och

solbelyst bark. Träden får inte heller vara döda eller alltför nedbrutna.

– Men lite nedsatt vitalitet kan locka ekbocken. Vi har sett att den etablerat sig i enstaka stressade yngre ekar som tidigare inte varit angripna, säger han.

Syns på kvällen i juni

Större ekbocken gör ordentlig åverkan med sina grova, djupa larvgångar. Ibland får skalbaggen skulden för att träd dör, men det stämmer inte enligt Jonas. Den ekdöd som syns i de angripna träden har andra orsaker, och det är också skälet till att större ekbocken söker sig just till dessa stammar.

Större ekbocken lägger sina ägg i springor i barken. Där kläcks larverna som sedan äter sig fram både under barken och inne i splinten. Efter fem år förpuppar de sig på ”spillkråkesäkert djup” – 15-20 centimeter in i veden. Ett år senare kläcks de fullmogna skalbaggar.

Bäst möjlighet att se skalbaggar är i juni. De vuxna baggar är kvällsaktiva och bidar oftast sin tid i larvgångarna un-

der dagen. Sent på kvällen kan de dock krypa ut och visa sig.

– Klockan 22 en varm junikväll är chansen som störst, tipsar Jonas.

Avelsarbete med Noaks ark

Arbetet med att rädda större ekbocken innehåller flera olika byggstenar. En är det avelsarbete som görs tillsammans med Noaks ark i Bohuslän. I ett första steg samlade man in större ekbock från Polen. Parning och uppfödning visade sig fungera även i den mer konstlade miljön, där larverna föds upp i lådor med ekspån och bananflugemat som foder. Med hjälp av de polska skalbaggar har metoden kunnat finslipas och projektet fick därför tillstånd att samla in även svenska skalbaggar.

Under 2015 hämtades 5 hanar och 5 honor från Halltorp. De parade sig och resul-

tatet har blivit 250 larver i Noaks ark. Efter parningen flyttades de vuxna baggarna tillbaka till Halltorp där de lade ytterligare en omgång ägg i de naturliga ekarna. Jonas är optimistisk.

– Nästa steg är att kunna flytta ut skalbaggar i nya miljöer. Eftersom larverna utvecklas snabbare på Nordens ark än i naturen räknar vi med att kunna göra de första utsättningarna år 2017, säger han.

Han räknar med att en tiondel av skalbaggar ska återföras till Halltorp medan resten fördelas på fastlandslokaler.

Nya lokaler på fastlandet

Det leder oss till nästa byggsten. Avel och förökning är bara en del, det måste också finnas tillräckligt många bra ekar. Länsstyrelsen i Kalmar och Blekinge län har därför sett till att identifiera ett antal lokaler

Gånggallerierna skapar fantasifulla mönster. De grova gångarna kan gå 15-20 centimeter in i veden. Jonas Hedín visar upp. Foto Mats Hannerz.

med värdefulla ekar som passar för större ekbocken. Där kommer voljärer att byggas upp kring några grova stammar innan skalbaggsarna släpps in.

– Vi har några kandidatbestånd i både Kalmar län och Blekinge där vi ska sätta ut större ekbocken. Tills vidare kommer vi att hemlighålla de exakta lokalerna tills vi ser att etableringen lyckats. Givetvis för vi en dialog med markägare invid de utvalda lokalerna i god tid före utsättningen, säger Jonas.

På längre sikt handlar det om att skapa fler värdefulla miljöer. Det är ont om de riktigt grova 700-åriga ekarna, men det finns också sätt att göra även yngre ekar aptitliga med veteranisering och frihuggning så att solen kan värma upp barken.

– Men vi får komma ihåg att det är lång leveranstid för att få eken att passa för ekbocken. Studier i Östergötland visar att ekar börjar bli ihåliga vid 200 års ålder. Hur gamla ekar behöver vara för att kunna hysa större ekbock en lång tid vet vi inte, men det tar troligen mer än 300 år. Det är därför viktigt att spara och vårda de gamla ekarna, men också att sköta ett stort antal kandidater som kan bli framtidens gamelekar.

Sista observationen på fastlandet 1968

Större ekbocken (*Cerambyx cerdo*) är en skalbagge i familjen långhorningar. Den är näst efter ekoxen och jättevedbocken den största skalbaggen vi har i landet. Kroppen blir upp till 5 centimeter lång, och till det kommer de långa antennerna.

Arten är klassad som akut hotad på den svenska rödlistan. Den är ovanlig även internationellt och finns upptagen i EUs habitatdirektiv. Det är lite oklart om det finns kvar några naturligt förekommande större

ekbockar i Sverige på andra platser än i Halltorp. Den sista verifierade förekomsten från fastlandet är från 1968. Det finns rapporter om gnagspår från flera platser på Öland och fastlandet. Gångarna är dock svåra att skilja från de gallerier som skapats av den stora träfjärilen (*Cossus cossus*).

Sporadiska rapporter av vuxna skalbaggar från andra platser kan också handla om den mindre ekbocken, en snarlik men mindre ovanlig art som lever på nydöd ekved.

■

Läs mer om större ekbock

Hedin, J. 2009. Åtgärdsprogram för större ekbock 2010-2014. Naturvårdsverket, Rapport 6313.

Länstyrelsen i Kalmar län, information på hemsidan www.lanstyrelsen.se/kalmar/.

Den större ekbocken har tillfälligt etablerat sig även i yngre men tillfälligt stressade ekar, som denna ek i Halltorp. Foto Mats Hannerz.